

БАРБИЗИОС ИЛИ РАЖДАНЕТО НА ВИЗАНТИОН

Ваня Б. Лозанова-Станчева

Барбюз(и)ос (Барбюзес или Барбюзос: Βαρβύσης, Βάρβυσσος, Βαρβύσιος; Βορβύσης у Georg. Codinus p. 4 Bonn; вж. формата Βαρβύζης; Dion. Byz., An. Bosp., frg. 16–18; Georg. Cedr. 2.80B; Nicep. Greg., 2. 847. 858. 1291; Oberhammer 1897, 5–6) бил херосепоним на едноименната малка река, дн. Kağıthane, която се слива с река Кидарос (Κύδαρος, дн. Alibeuköy) преди и двете да се вляят в залива Керас (Κέρας – τὸ κέραс, гр. рог) на Златния Рог (Хризокерас: Χρυσокέραс), при т.нар. „Сладки води на Европа” или Σαλπρὰ θάλασσα. Двете реки текат съответно от запад и северозапад и били смятани от византийците (Hesyeh., fr. 3, §8, p. 148 Müller) за източник на просперитет и дори на съществуването на техния град.

Дискусията върху произхода и етимологията на наименованието се развива успоредно с тази за името на Бизантион, макар и не със същата интензивност (Georgacas 1947, 349). Още В. Томашек (Tomaschek 1980, II, 2, 94) включва името на Барбизес в списъка на тракийските хидроними. Д. Георгакас обръща внимание на втората съставна част на наименованието на реката – βύζης, която се среща в редица топоними в Древна Тракия като Βύζη, Βυζία, Βύζηρες, както и в името на самия град Бизантион. Във формата на наименованието Βυζάντιον с основа *βυζ- по-старите изследвания разпознават „предтракийска” (средиземноморска, пелазгисйка, илирийска) дума за „вода”, а в *Βυζα – за „река” (Georgacas 1947, 349; вж. Oštir 1929, 23–25). Д. Дечев (Detschew 1976, 42) включва името в тракийските езикови остатъци, заради етно-културния контекст, в който то неизменно (?!) се появява, но привежда избирателно само два пасажа от ранновизантийски източници – Хезихий (FGrH 4, 147, 3), според когото това е името на едната от двете реки, сливащи се при мястото на основаването на Бизантион в дъното на Златния рог; и *Пасхалната хроника* (Chron. Pasch., 1, 493), в която Барбизиос (Βαρβύσιος) е *τοπαρχ* на Бизантион и баща на Фидалея, съпругата

на Бизас. Той цитира в допълнение и статията в лексикона *Συδα Ἠρώκλειος*, където за наименованието на реката се появява и формата Βάρβυστος. Напоследък Св. Янакиева (Янакиева 2010, 48) систематизира изказаните в научната книжнина мнения, съгласявайки се с възможността името да е двусловно и следвайки предложените посоки на етимологизация на предполагаемите му компоненти. Не се отдава особено значение на обстоятелството, че името евентуално съдържа в основата си името на хероя-ойкист на Бизантион – Бизас (Βύζας/Βύζης, Βύζαντας) и изглежда съставно от него.

Името на Барбизес в изворите се появява в две функции:

– **Като епоним на реката Барбизес:** според най-ранните византийски извори в точката на вливането на двете реки Кидарос и Барбизес под хълма, наречен в древността на името на нимфата Семестра (Семюстра), имало посветен на нея олтар, където се вярвало, че се е появило най-старото селище на Бизантион (Dion. Byz., An. Bosp., 38, p. 11f.; Hesych. Mil., fr. 3–4, 147–154 Müller; Chron. Pasch., 264–265, 12–40, 493–495 Dindorf; Georg. Cod., p. 4 Bonn). Пак там древните митове локализируют раждането на Керое или Кероеса (Κερόη, Κερόεσσα у Хезихий), дъщеря на превърната в крава възлюбена на Зевс Ио, и майка на епонима на града Бизантион, Бизас, обявена за Тихе на града от съпругата му Фидалейа;

– **Като митичен тракийски владетел** на земите в устието на Понта, баща на Фидалейа (Фидалиа/Φιδαλία у Йоан Малала; Фидалейа/Φιδόλεια у Стефан Византийски; Φαδαλία като дублетна форма на Фидалиа у Дионисий Византийски), съпруга на Бизас. Йоан Малала (Ioannes Malalas 13, 320, 20–13, 321, 5) добавя към митологичната фигура на Барбизес характеристиката „топарх и пазител на този емпорион” (τοῦ τοπάρχου καὶ φύλακος τοῦ αὐτοῦ ἐμπορίου). В митологичните традиции за възникването на Бизантион тъкмо Барбизес, а не Бизас доминира като инициатор за основаването на града, а Фидалейа е неговият реализатор и строител, въпреки че Бизантион получил името си от новия си цар Бизас, следвайки древната средиземноморска митологема за възкачването на престола на чужденеца-херой след успешно ценностно изпитание и брак с царската дъщеря. В разказа на митологичната версия в *Пасхална хроника* изрично е указано, че „царят на Тракия Бизас се оженил за споменатата Фидалейа след смъртта на баща ѝ” (Chr. Pasch. 265, 12–40; cf. 265b, 284d, 285a.b, 322c.d.).

Митологичният комплекс с множеството си варианти, макар и силно фрагментиран, подсказва интересна ситуация, която би могла да изясни и детайлизира картината на възникването и развитието на Вечния град в предколонизационния му период.

Традиционно византийските автори начеват историята на града Бизантион с основаването на емпориона от мегарците, предвождани от Бизас във втората четвърт на VII в. пр. Хр. (според Herodot., 4.144 – 17 години след основаването на Халкедон; Евсевий – 27 години след това събитие, към 660/59 BC; Хиерон – към 659/58 или 657/56 г. пр. Хр.; Ioann. Lyd., De mag., 3.70 – Ol. 38 = 628/25 г. пр. Хр.; Codinos p. 13, 3 – 685 или 655 години преди Септимий Север, т.е. към времето на Персийските войни; според Diod. Sic., 4. 49, 1 – към времето на похода на аргонавтите, когато Бизас построил крепостните стени на Бизантион). Особено интересен е мотивът на идентифициране на фигурата на *ойкиста* на мегарската експедиция с фигурата на местния херос-епоним и/или бог. Фрагменти от митологичната генеалогия на основаването се появяват в оскъдни разкази на античните и ранновизантийските автори сравнително късно, предимно във връзка с преосноваването на града от император Константин I Велики и обявяването му за Нов Рим. Императорът очевидно използва за идеологическите и политическите си манифестации в чест на освещаването на своя град древните местни митологични традиции (Lozanova 2012; Lozanova 2012a: 76–91). Поради това Ж. Дагрон дори допуска погрешно, че историята на Бизантион преди Константинопол изглежда е била „измислица” на писателите на 6 в. – Хезихий Милетски (Dagron 1974, 37–41), Стефан Византийски, Йоан Малала, Йоан Лидийски и т.н. Сведенията на античните автори въвеждат мотиви и митологични ситуации, които внушават дълбока древност на митологичните връзки и взаимоотношения, въз основа на които биха могли да се реконструират евентуални исторически процеси и явления.

I. Най-ранните следи от тази локална митология биха могли да се доловят в разказа на Диодор Сицилийски (I в. пр. Хр.) за похода на аргонавтите, когато те достигнали до устието на Понта. Над тези земи тогава царувал Бизас, по чието име бил наречен и градът Бизантион (Βυζάντιον). Там аргонавтите издигнали олтари и като отдали почит към боговете, осветили мястото, което и към времето на Дио-

дор било почитано от мореплавателите, преминаващи оттам. В тази версия Бизас е в хипостазис на местния митологичен херос-епоним от предколонизационния период на града.

Diod. Sic., 4.49.1–2: ἔπειτα τὸν μὲν Γλαῦκον δῦναι πάλιν εἰς τὸ πέλαγος, τοὺς δ' Ἀργοναύτας κατὰ στόμα τοῦ Πόντου γενομένους προσπλεῦσαι τῇ γῆ, βασιλεύοντος τότε τῆς χώρας Βύζαντος, ἀφ' οὗ καὶ τὴν πόλιν τῶν Βυζαντίων ὠνομάσθαι. [2] ἐνταῦθα δὲ βωμοὺς ἰδρυσαμένους καὶ τοῖς θεοῖς τὰς εὐχὰς ἀποδόντας καθιερωῦσαι τὸν τόπον τὸν ἔτι καὶ νῦν τιμώμενον ὑπὸ τῶν παραπλεόντων. [3] μετὰ δὲ ταῦτα ἀναχθέντας, καὶ διαπλεύσαντας τὴν τε Προποντίδα καὶ τὸν Ἑλλήσποντον, προσενεχθῆναι τῇ Τρωάδι.

Коментаторите, облягайки се на сведението на Полибий (4. 39. 6) от II в. пр. Хр. за т.нар. Хиерон („свято място”), отнасят описаните събития на азиатското крайбрежие, „където, както казват, Язон, завръщайки се от Колхида, за пръв път принесъл жертви на дванадесетте богове...” (Полибий 2001, 270; срв. Apoll. Rhod. 2, 531–532; Moreno 2008: 655–709). Диодор, обаче, ясно говори за Бизантион и Бизас, както и за етиологичните отношения помежду им, което е очевидно свидетелство за литературизирането на митологичната фолклорна традиция на града поне към I в. пр. Хр.

II. Местната митологична традиция с всичките си пластове и компоненти се появява най-рано у Дионисий Византийски през II в. сл. Хр. в неговото съчинение *Anaplysis Bospori* или *De Bospori navigatione* (Περιήγησις τοῦ ἐν τῷ Βοσπόρῳ ἀνάπλου) – *Пътуване през Босфора* или *За навигацията на Босфора* (GGM Müller, vol. 2, fig. 18 – 22, 28 – 30). Дионисий Византийски е изключително ценен източник за очертаната проблематика, защото – освен високата си информираност – произхожда тъкмо от Византион и познава от първа ръка местните митологични традиции. В сведенията му се очертават няколко митологични версии:

II.1. Подобно на Диодор Сицилийски, Дионисий споменава крайно лаконично версията, отнасяща Бизас към времето на аргонавтите, но посредством фигурата на Барбизес – Бизас бил отгледан от тракийския владетел при устието на Понта: Βαρβύσης δὲ ἐπὶ θάτερα

κατὰ βορέαν ἄνεμον. Τοῦτον οἱ μὲν τροφέα καλοῦσι Βύζατος. Тези генеалогични отношения не се споменават от други автори, но ще се появят отново у Хезихий Милетски, за да индикират древността на първоизточниците му. В същия разказ на Дионисий Барбюзес дори е кормчия в похода за Златното руно на Язон, т.е. един от аргонавтите: οἱ δὲ Ἰάσονι καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ Μινύαις ἡγεμόνα τοῦ πλοῦ.

Бизас е местен херой-епоним, чиято митологична биография е силно редуцирана и лишена от детайли. Като ядро на първоначалния Бизантион във всички извори се очертава неизменно олтарът на нимфата Семестра, който от незапомнени времена бил локализиран на мястото, където двете реки – Барбюзиос и Кидарос – се събирали малко преди да се вляят в залива Керас, т.е. Златния рог. Там Дионисий изрично локализира първоначалния град, на което особено внимание обръща и Пиер Жил (Gilles 1729; 22). Този най-ранен източник за локалната митология на града познава само трите основни – очевидно местни – генеалогични фигури:

Барбюзес ? Бюзас ? Семестра

II.2. Втората версия (§24 Wescher) въвежда аргивската митологична история за Ио, дъщерята на речния бог Инахос, и нейните страдания, причинени ѝ от Хера, която я превърнала в крава. Ио родила тъкмо на мястото при олтара на Семестра своята дъщеря Кероеса: тя била отгледана там от местната нимфа. Кероеса родила от Посейдон Бизас, „мъж почитан подобно на бог“.

Ио ? Зевс
?
Семестра ?
?
Кероеса ? Посейдон
?
Бюзас
„мъж почитан подобно на бог“

Аргивският мит е изместил двойката Барбюзес и Семестра, съхранявайки ги като сакрални топоними, означаващи пространството на митологичната събитийност.

II.3. Дионисий Византийски (§24 Wescher) препредава и версията, според която тъкмо на мястото, наречено *Семестра* (Gilles 1729: 22), Бизас основал Бизантиум, следвайки пророчеството на Аполон. Там той локализира мястото, където гарванът, изпратен от бога, пунал сърцето на дивия бик, убит и жертвопринесен от царя, за да му посочи къде да основе своя град. Този мит отдалечава първоначалното ядро на Бизантион от Историческия полуостров, с който традиционно се идентифицира древният град.

Раждането на автохтонния херой-епоним в този разказ отново стои далеч от по-късно наричания „град на Бизас“ на североизточния нос на Европейския бряг на Босфора. Напротив, той е при олтара на Семестре в залива Керас (вж. Plin., 4, 18. 46: Promontorium Chryso-ceras, in quo oppidum Byzantium, liberae conditionis, antea Lygos dictum; срв. Просор., de aedif., I, 5) в дъното на Златния рог и стои в тясна връзка с фигурата на местната нимфа, зад чиято фигура би могло да се провиди една Велика богиня-майка, въздигната в Тихе на града. Древната локална традиция, обаче, е вторично вписана в една по-широка, очевидно елинска митологична рамка – мита за Йо и Зевс, което не е изненадващ и несвойствен за процеса на елинизация на локалните традиции маниер и отразява естествен етап от тяхното развитие в новия контекст на елинската колонизация (Clarke 2008, 169–171).

III. Безспорно е, че митологичните фигури на традиционната древна топография на Бизантион навлизат интензивно в *Константинополската патриа* и трудовете на нейните следовници и компилатори. Най-ранният излязъл от анонимността на местната традиция автор, Хезихий от Милет, препредава няколко версии за основаването на Бизантион и свързаната с това митологична генеалогия:

III.1. Първото сведение на Хезихий съдържа версията, позоваваща се на оракула, даден от делфийската Пития (§3, р. 2, Preger) на аргосци, които се заселили тъкмо на мястото на сливането на двете реки, Кидарос и Барбизес, при олтара на Семестра:

3(1). Φασὶ μὲν Ἀργείους πρώτους χρησάσης αὐτοῖς τῆς Πυθίας οὕτως
„ὄλβιοι οἱ κείνην ἱερὴν πόλιν οἰκήσουσιν,

ἀκτῆς Θρηκίης στενυγρὸν παρὰ τε στόμα Πόντου,
ἔνθα δύο σκύλακες διερὴν μάρπτουσι θάλασσαν,
ἔνθ' ἰχθὺς ἔλαφός τε νομὸν βόσκονται ἐς αὐτόν”
πήξασθαι τὰς οἰκῆσεις ἐν ἐκείνσ τῷ χωρίῳ, ἐν ᾧ Κύδαρός τε
καὶ Βαρβύσης ποταμοὶ τὰς διεξόδους ποιοῦνται, ὁ μὲν τῶν
ἀρκτῶων, ὁ δὲ τῶν ἑσπερίων προρρέοντες, καὶ κατὰ τὸν τῆς
λεγομένης Σεμέστρης νόμφης βωμὸν τῆ θαλάσση μιγνύμενοι.

Текстът на оракула почти дословно следва този на Дионисий Византийски (§23 Wescher, p. 11), който описва по-подробно мястото на основаването на първоначалния град при олтара на Семестре и точката на сливане на двете реки Кидарос и Барбизес преди да се вляят в залива в дъното на Златния рог. Този най-известен оракул за „града на слепите” е споменат от Страбон (7. 6. 2) и Тацит (Тас., Ann., 12. 63; срв. Hdt. 4. 144. 1–2). Оракулът е почти дословно – с малки отклонения – повторен и у Стефан Византийски (s.v. Βυζάντιον) в началото на 6 в. (по време на управлението на Юстиниан):

190 Βυζάντιον· τὸ ἐν Θράκῃ βασίλειον, πόλις διασημοτάτη, πρὸς τῇ Προποντίδι, πρὸς τῷ μέρει τῆς Εὐρώπης. χρησμὸς δ' ἐδόθη ἐρωτησάντων εἰς Δελφοὺς Μεγαρέων τοιοῦτος

15 ὄλβιοι οἱ κείνην πόλιν ἀνέρες οἰκήσουσιν,
ἀκτῆς Θρηκίης στενυγρὸν παρ' ἄκρον στόμα Πόντου,
ἔνθ' ἰχθὺς ἔλαφός τε νομὸν βόσκονται τὸν αὐτόν·
στέλλειν δ' ὧς ὄκιστα καὶ εἰς φρένα πάντα λαβόντα.

καὶ οὕτως ἐκτίσθη ἀπὸ Βύζαντος τοῦ Κεροέσσης τῆς Ἰοῦς
θυγατρὸς καὶ Ποσειδῶνος, ἣ ὅτι τοῦ στόλου Βύζης ἦν ἡγεμὼν
καὶ ὅτι οἱ ἐχῆνοι αἰσθητικώτατοι τῶν ἀνέμων ἐκεῖσε.
Μετωνομάσθη δὲ καὶ Κωνσταντινούπολις καὶ Νέα Ῥώμη...

Мястото на основаването на първоначалния град е означено чрез мита за раждането на Кероеса, майката на Бизас, и опосредствано от мита за Ио.

III.2. Вторият пласт на същата версия у Хезихий (§5) следва „историзирания” митологичен мотив за основаването на Бизантион от Бизас, син на Нисос, и предводител на апойкистите от Мегара. Разказът очевидно отразява процеса на взаимодействие и синкре-

тизъм на традициите на апоикистите с тези на местното население в контекста на установяване на новия статус на селището като мегарски емпорион. Тук е ясно доловим процесът на синкретизиране на фигурата на *ойкиста* на апоикистите от Мегара с фигурата и култа на местния херос-епоним, евентуално почитан като бог.

III.3. Според други (източници), обаче, добавя Хезихий (GGM Müller: §5), Бизас бил син на местната нимфа Семестра. Това обстоятелство, изглежда, връща към най-архаичния пласт на местната митологична традиция, който се долавя още у Дионисий Византийски, а и недоизказан – у Диодор Сицилийски. На мястото, наречено на Семестра, речният бог Барбизес бил отгледан Бизас. Мотивът тясно релативира с широк кръг митологични традиции, които са единодушни относно неясния (извънбрачен) произход на Бизас – поради това той е трябвало да бъде отгледан от местната изворна нимфа, каквото и да е името ѝ в различните версии – Семестра или Бизиа.

Легендата за „озлостената“ от Бизас девойка Фидалейа в късните византийски разкази, която потърсила спасение от преследванията му в Залива на Фидалейа (Балталимани) и била превърната в скала от Посейдон в желанието му да ѝ помогне (Nikephoros, P.C., § 25, lines 8–10.), допълва известната митологична парадигма. Староатическата трагедия познава поредица „безбрачни“ връзки на елински принцеси с митологични персонажи от варварски произход, чиито деца са означени като „ματρός ἔχοντες ἀνύμφευτον γονάον“: такива са децата на Клеопатра от царя на Салмидесос Финей в Софоклевата трагедия *Антигона* (944–987). Подобна е ситуацията около брака на атинската принцеса Прокне с тракийския цар Терей (Ovid., *Metam.*, 428–432; вж. Лозанова-Станчева 2003, 121–122). Особено сходен модел следва произходът на митичния тракийски цар Резос, който, бидейки плод на незаконна/безбрачна връзка, бил отгледан от божествените „изворни деви“. В приписваната на Еврипид трагедия *Резос* (919–931) музата, оплакваща злочестата съдба на своя син, споделя:

„...Прониквайки в подводните течения, аз се приближих до оплодителното ложе на Стримон... И след като те родих, срамувайки се заради сестрите си и заради девичеството, те оставих във водовъртежите на твоя красивоструен баща: той не те даде на отглеждане в ръцете на смъртни, а на

De Them. II. 12; Ps. Simeon Logoth., p. 729 Combefis). В епиграмата Бизантион е характеризирани като *Εἰναχίας γαίης*, „Земя на Инахос”.

Мнозина съвременни изследвачи от Й. Своронос (Svoronos 1889, 74–77, Pl. 1, 1–2; срв. Head 1911, 266, 268) насам се опитват да видят в някои изображения върху монети на Бизантион от IV в. пр. Хр. и II в. сл. Хр. с фигура на крава/бик алюзии с мита за Ио, дъщерята на Инахос. Интерпретации на тези монетни изображения, обаче, могат да бъдат потърсени и в мита за ценностното изпитание на Бизас и жертвоприношението на бика, при което му било изпратено прорицанието (на Аполон) за мястото на основаването на града.

III.5. Следва забележителният митологичен разказ за ценностното изпитание на Бизас, на което той бил подложен от местния цар на траките Мелиас, епоним на един от морските заливи на Босфора (§11, p. 148). Той го изпратил да убие див бик. Побеждавайки го, Бизас извършил жертвоприношението му тъкмо на мястото, където двете реки, Кидарос и Барбюзес, се сливали. В този момент от небето се спуснал орел (срв. Gilles 1729, 22; във версията на Дионисий Византийски – гарван), грабнал сърцето на жертвеното животно и кацнал на носа на Босфора, точно срещу Хризополис, наречен на името на Хриса, дъщеря на Хризеида и Агамемнон, където Ифигения издигнала паметник в нейна памет... Митът е забележителен, защото при основаването на Константинопол император Константин Велики имитира мотивите му, идентифицирайки се/съотнасяйки се недвусмислено с Бизас. Много вероятно редакцията на Хезихий да е била повлияна от митологичния модел, следван от императора. У Дионисий посоченото от Аполоновата птица място е при олтара на Семестра, в дъното на Златния рог, т.е. следва по-архаичната топография на мита.

III.6. Тъкмо тук някои от кодексите добавят детайли от строителната дейност на Бизас: построяването на крепостните стени на града и уточнението, че те били издигнати на хълма на акропола, който „сега се нарича Кинегийон”, т.е. на Сарайбурну. Древният първоначален мит е пренесен вече от свещеното пространство на сливането на двете реки, Барбизес и Кидарос, маркирана от олтара на Семестра, върху историческия акропол на Бизантион, появил се очевидно по-късно, най-вероятно в процеса на елинската колонизация. В разказа за строителството на Бизас е включено и описание на

храмовете, гeсп. култовете на ранния град върху най-източния нос на Босфора.

...καθισταμένων, ἔνυχα ἐποίει τοῖς ἐντὸς καὶ ἀκουστά. Ἰδρυτο δὲ ὁ πύργος οὗτος ἐν τῷ τῆς ἀκροπόλεως λόφῳ, ὃς νῦν Κυνήγιον ὀνομάζεται (Codin., p.p. 25, 7; 86, 6 B; Dio ap. Zonaram 13, 3 p. 182 Dindorf; Cedren., I p. 442 Bonn; Suda s.v. Βυζάντιον).

IV. Разказът на Йоан Малала като че ли още по-ясно очертава двата етапа в развитието на града, доловими в митологичната мозайка на Дионисий Византийски и Хезихий Милетски. Фидалейа – по съвета на своя баща Барбизес, „топарх и пазител на емпориона” – издигнала крепостни стени на крайбрежието и изградила града, над който Бизас се възцарил и му дал името си:

John Malals, *Chronographie* 13, 320, 20–13, 321, 5: ἤτις πόλις ἐκτίσθη ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ Φιδαλίας· καὶ ἐκάλεσε τότε τὴν τύχην αὐτῆς Κηρώην. τὴν δὲ αὐτὴν Φιδαλίαν ἠγάγετο Βύζας ὁ τῆς Θράκης βασιλεὺς μετὰ τὴν τελευταίην Βαρβυσίου τοῦ πατρὸς αὐτῆς, τοῦ τοπάρχου καὶ φύλακος τοῦ αὐτοῦ ἐμπορίου. ὅστις Βαρβύσιος μέλλων τελευτᾶν ἐκέλευσε τὴν Φιδαλίαν ποιῆσαι τεῖχος τῷ τόπῳ ἕως θαλάσσης. ὁ δὲ Βύζας εἰς τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα καλέσας τὴν χώραν ἐβασίλευσεν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει.

V. *Пасхалната хроника* (265 b, 264, d, 285. a. B, 322 c.d) вече няма колебания, пренасяйки града на Бизас на приписвания му по-късно акропол. Тя обаче е съхранила и особената роля на Барбизес в основаването на града, уточнявайки митологичните обстоятелства на развитието му върху североизточния нос на Босфора:

Paschal Chronicle (265 b, 264, d, 285. a. B, 322 c.d): Казват, че Византион бил емпорион в Тракия и че негов управител бил Барбизиос, баща на Фидалейа, и че докато баща ѝ бил жив, тя съградила много [постройки] в това тържище и поставила в него статуята на Тихе, която нарекла Керое. Когато баща ѝ Барбизиос умираше, заповядал тя да изгради стена на самото това място, от море до море. Това е сегашната стара Константинополска стена, която върви от тъй наречения Петрион до вратата на св. Емилиан, близо до тъй наречения Равдос. Царят на Тракия Бизас се оженил за казаната Фидалейа след смъртта на баща ѝ. Той нарекъл мястото, сиреч тържището, на свое име Византион. Сега там се намират така наречените Никаи, близо

до Килки. Той дал на това място и градски права и когато след много години Север излязъл от Рим и [дошъл] във Византион през тази година [194 г. б.м.] от царуването си, той видял хубавото местоположение на града, въздигнал града на Бизас...

VI. Един доста пренебрегван разказ на Йоан Лидийски под-сказва за два етапа в процеса на елинската колонизация на Византион. Според неговия кратък разказ по повод пожара, разпространил се от „агората, наречена на [името на] Зевксипос” към Форум на Константин, той уточнява, че Зевксипос бил цар, предвождал експедицията на мегарските апойкисти към Византион през 628 г. пр. Хр. (John Lydus, *De Mag. Rom.*, 3, 70, p. 265), няколко години след първото основаване.

Във връзка със строителната дейност на Септимий Север в Византион намираме една усложнена култова ситуация около втория *ойкист* Зевксипос, който бил синкретизиран с местното тракийско слънчево божество, идентифицирано като Зевс Хелиос (Gilles 1729: 70) или Зевс Хипиос (Hesychius, 15–16; Chron. Pasch., p. 494 Bonn; Janin 1964: 442; Müller-Wiener 1977: 51; Guiland 1966, 261–271).

Йоан Малала в неговата *Хронография* (Ioanis Malalae, 13, 321–322 Dindorf) уточнява през VI в., че когато император Септимий Север (193–211) построил в Византион обществени бани, населението на Византион ги нарекли *Зевксипос*, понеже там, в средата на т.нар. *Тетрастоон* (четириъгълен площад с колонада – старата агора, по-късно *Августеум*: Mango 1959, 42–47; срв. Mango 1985), се намирала медна стела, посветена на Хелиос (στήλη χαλκῆ τοῦ Ἥλιου). На нея императорът изписал „мистичното име на слънцето, на бога Зевксипос (τὸ μυστικὸν ὄνομα τοῦ ἡλίου, Ζευξίπῳ θεῷ), защото траките наричали така слънцето...” (Ioanis Malalae, 13, 321–322 Dindorf). На това място преди имало храм на Хелиос. В подобен вариант и вероятно следвайки сходен първоизточник описанието се появява в *Пасхална хроника* (Chr. Pasch. Migne, PG, 92, 265, 12–40); срв. 265.b, 284. d, 285.a.b, 322. c.d.; срв. Diod., 4, 49; St. Byz. s.v. Βυζάντιον и Γυναικῶν λιμῆν (Γυναικόπολις); Dionys. Byz., *De Thracio Bospor.*, fr. 9 ff; Tzetzes, *Chil.*, 2, 40; Procop., *De aed.*, 1, 5; Eustath., *Ad Diob. Per.*, 803; Nonn., *Dion.*, 3. 370), съставена в началото на VII в. Анонимният съставител добавя, че „траките наричали това

място „Хелиос” (Слънце). А жителите на Византион наричали самите обществени бани „Зевксипос” според името, което мястото носело първоначално, а не ги наименували, както наредил императорът, с неговото собствено име „Северион”. Усилието на императора да измести древния култ със собствения си очевидно не се е увенчало с успех и древната традиция се е наложила над временния политически авторитет. Той е бил, обаче, първият римски император, направил опит да асоциира своята персона на нов *ойкист* на Византион с фигурата на древното тракийско соларно божество, следвайки модела на предшествениците си. *Пасхалната хроника* асоциира храма на Хелиос с Аполон, извършвайки традиционния елински превод-интерпретация на тракийското слънчево божество. На това място преди имало храм на Хелиос, идентифициран от Йоан Зонара (или евентуално от неговите източници на информация!) през 12 в. като храм на Юпитер (Зевс) (Gilles 1729, 70).

Обстоятелството, че старата агора на Византион е носела дълго време името на Зевксипос, недвусмислено асоцииран със слънчевото местно божество, тясно релативира с традицията култът на *ойкиста* да бъде локализиран тъкмо там. Следователно бихме могли в хипотетичен ред да допуснем, че:

– митологичните традиции изрично отнасят най-старото ядро на града Византион в доколониционния период към района на вливането на двете реки Барбизес и Кидарос, при олгара на Семестра;

– появата на най-старото селище на Историческия полуостров, на Първия хълм, би могла да се свърже с елинската колонизация, индикирана евентуално от името на Бизас и Зевксипос, чийто култ на *ойкисти* е бил асоцииран с местния слънчев култ.

Този модел на изграждане на тракийското крайбрежно селище е традиционен за епохата преди елинската колонизация и има внушителна редица екземплификации. Ние сме пред една ясно формулирана и хронологически точно съотнесена от Тукидид ситуация в неговата *Археология* (1, 7):

Thucyd., I, 7: Онези градове, които били основани по-късно, когато вече мореплаването било усвоено по-добре и имало натрупани повече богатства, се изграждали близо до морския бряг и се укрепявали със стени. А заради изгоди в търговията и за защита срещу съседите си тези градове заемали провлаците. Напротив, старите градове, било по островите или на

континента, били построени далеч от морето поради страх от пиратството, защото хората се ограбвали не само помежду си, но нападали и други, които живеели край морето, без да се занимават с мореплаване. Затова и досега тези градове са разположени във вътрешността.

Така ясно се очертават два митологични етапа в развитието на Бизантион:

– градът на Барбизес при сливането на двете реки в дъното на Златния рог, означен от олтара на Семестра; това селище евентуално би могло да бъде отнесено към предколонизационния период;

– новият град на Бизас и Фидалея на североизточния нос на Босфора, където вече са „визуализирани” в строителната им дейност крепостните стени „от море до море”, акропола и агората, както и някои религиозни институции, очертаващи прехода към ранноемпириалния етап на трако-елинския полис.

ЛИТЕРАТУРА

Avram – Jones 2012: A. Avram, A. – C. P. Jones. An Actor from Byzantium in a New Epigram from Tomis. – In: ZPE 178, 2011, 126–134.

Clarke 2008: K. Clarke. Making Time for the Past: Local History and the Polis. Oxford, 2008.

Dagron 1974: G. Dagron. Naissance d'une capitale. Constantinople et ses institutions de 330 à 451. Paris, 1974.

Detschew 1976: D. Detschew. Die trakischen Sprachreste. Wien, 1976.

Georgacas 1947: G. Georgacas. The Names of Constantinople. – In: Transactions and Proceedings of the American Philological Association, Vol. 78, 1947, 347–367.

Gilles 1729: P. Gilles. The Antiquities of Constantinople. Trans. John Ball, London, 1729.

Gyllius 1561: P. Gyllius. De Bosporo Thracio libri tres, Lyon, 1561.

Guilland 1966: R. Guilland. Les thermes de Zeuxippe. – In: JÖBG 15, 1966, 261–271.

Güngerich 1958: R. Güngerich. Dionysii Byzantii Anaplous Bospori. Berlin 1958.

Head, 1911: B. V. Head. Historia Numorum. A Manual of Greek Numismatics. London, 1911².

Janin 1964: R. Janin, Constantinople Byzantine. Paris, 1964.

Lozanova 2011: V. Lozanova. Byzas, Zeuxippos Helios and Refoundation of Byzantion. – Orpheus. – In: Journal of Indo-European and Thracian Studies, 18, 2011, 39–50.

Lozanova 2012: V. Lozanova. Constantine Helios: Between Paganism and Christianity. – In: The Edict of Serdica (AD 311): Concepts and Realizations of the Idea of Religious Toleration. International Interdisciplinary Conference, Sofia, 2012 (under press).

Lozanova 2012a: V. Lozanova. Constantinople: City of the Sun or the (Re-) Birth of Byzantium. – In: Proceeding of the First International Symposium Ancient Cultures in South-East Europe and the Eastern Mediterranean: Megalithic Monuments and Cult Practices (Blagoevgrad 11–14, 2012). Blagoevgrad, 2012, 76–91.

Mango 1959: C. Mango. The Brazen House. A Study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople. Kopenhagen, 1959.

Mango 1985: C. Mango. Le Développement urbain de Constantinople (IVe–VIIe siècles). Paris, 1985.

Mango 1990: C. Mango. (Ed.) Nikephoros, Patriarch of Constantinople, Short History. Washington, D. C., 1990.

Moreno 2008: A. Moreno. HIERON. The Ancient Sanctuary at the Mouth of the Black Sea. – In: Hesperia 77, 2008, 655–709.

Müller 1861: C. Müller. Geographi Graeci Minores. Vol. II, Parisiis, 1861.

Müller-Wiener 1977: W. Müller-Wiener. Bildlexikon zur Topographie Istanbuls. Tübingen, 1977.

Oberhammer 1897: E. Oberhammer. Barbyses. – In: RE, Bd. 3.1. Stuttgart, 1897, 5–6.

Oštip 1929: K. Oštip. Vorthrakischer Ursprung des Wortes Βυζάντιον. – In: Deuxième congrès international des études byzantines, Belgrade 1927. Belgrade, 1929, 23–25.

Russel 2012: Th. Russel. “The Land of Inachus”. Bizantium’s Early Coinage and two Bosphorus Toponymus. – In: ZPE 180, 2012, 133–138.

Staab 2011: G. Staab. Das Grabepigramm des Euelpistos aus Tomi. – In: ZPE 179, 2011, 97–102.

Svoronos 1889: J. N. Svoronos. Νομίσματα ἀνάλεκτα. – In: 'Εφ. ἀρχ. 3, 1889, 74–77, πλ. 1, 1–2.

Tomaschek 1980: W. Tomaschek. Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung. Wien, 1980, II, 2.

Wescher 1874: C. Wescher. Dionysii Byzantii De Bospori Navigatione. Parisiis, 1874.

Извори 1981: Извори за историята на Тракия и траките. Т. 1. С., 1981.

Лозанова 2003: В. Лозанова-Станчева. *Терей* или драматургичният *топос* на метаморфозата. С., 2003.

Полибий 2001: Полибий. Всеобща история. Т. I, Книги I–IV. Превод от старогр. В. Русинов. София, 2001.

Янакиева 2010: Св. Янакиева. Тракийската хидронимия. С., 2010.